

Gryniv O.

UKRAINIAN NATIONAL STATE REVIVAL AS IMPLEMENTATION OF TARAS SHEVCHENKO'S PREDICTION

The article discusses liberating aspirations of the Ukrainian people embodied in Taras Shevchenko's poetry. The poet underwent certain evolution as a thinker. In his early works he prizes the glorious past, then he gets under certain influence of fashionable Slavophilism that is opposite to the Moscowphilism and the colonial policy of the tsar regime, and at the end of his life he is looking for a new national liberation force.

Key words: *people, struggle, independence, liberation, state, colonialism.*

УДК 336(477–25)«18»

Студінський Володимир,

професор, завідувач кафедри історії України Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор історичних наук, професор

ФІНАНСИ КИЄВА ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ ст.

Автором висвітлюються питання формування та функціонування фінансової системи міста Києва у першій половині ХІХ ст. Зокрема, розглядаються дохідна і витратна частини міського бюджету, досліджується торговельна й банківська діяльність та здійснюється аналіз цін на продовольчі товари.

Ключові слова: *фінанси, бюджет, Комісія з управління доходами та видатками, ярмарки, ціни.*

1796 р. російський імператор Павло I повернув Києву магдебургію, але дещо обмежену. У 1798 р. російським імператором дозволялось київським міщанам самостійно визначати суму з міських коштів для утримання війта та магістратських урядників. У 1801 р. вже Олександр I підтвердив право київських міщан на автономію в частині управління містом. У зв'язку з цим за планом архітектора А.О. Мелянського в 1802–1804 рр. на кошти киян було споруджено пам'ятник Магдебурзькому праву¹.

¹ ДАМК. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 77. – Арк. 25.

Проте магдебургія як форма самоврядування не вписувалася в загальний контекст управління територіями в Російській імперії. Спочатку в грудні 1802 р. для контролю над фінансами у місті за указом російського імператора було створено Київську міську комісію з управління прибутками та видатками. Саме тому в лютому 1803 р. було створено Комітет для «виконання Найвищої волі для розгляду міських повинностей і встановлення розміру податків». Імператорським указом передбачалося, що головним завданням цього Комітету мало стати визначення справжнього стану справ попередніх років у фінансовій сфері. При цьому передбачалось чітко визначити статті доходів для поповнення міської скарбниці на утримання поліції, казарм, постою, нічної варти, пожежної частини, освітлення вулиць, ремонт комунікацій та ін. Здійснивши певне вивчення стану справ та порівнявши витрати з доходами, Комітетові необхідно було віднайти найзручніші способи поповнення недоїмки за рахунок поземельного збору або оцінювання будинків і прибутків, що отримувались з них чи «іншим способом, який може бути найбільш зрівнювальний та найменш обтяжливим, а особливо для бідних». При цьому зазначалось, що кожен платник податків повинен був чітко усвідомлювати, про які суми йдеться і чому вони є такими. На допомогу вищезазначеному Комітетові додавалися правила, що були встановлені в Петербурзі та Москві. До складу Комітету були обрані такі особи: від дворянства – титулярний радник Максим Гудим Левкович, від купецтва – іменитий громадянин Пилип Лакерда, від міщанства – ратсгер Іван Киселівський. Також передбачалось, що власне Комітет знаходитиметься в магістратському приміщенні й за необхідності залучатиме до роботи працівників цієї міської установи¹.

У 1804 р. було запропоновано, щоб Комісію з управління доходами та видатками очолював сам в'їт, а до її складу входили представники магістрату, громадян міста, міщанства та купецтва. Виходило так, що більша частина членів комісії складалась із осіб, що були пов'язані так чи інакше з магістратом або ремісничою управою, і тому власне комісія працювала в одному напрямку із цими установами. Комісія мала певний кошторис витрат і тому все, що виходило за межі визначеного кошторису, вимагало погодження з вищими

¹ ДАМК. – Ф. 165. – Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 9–11 (зв).

органами влади, а саме: з генерал-губернатором або імператорським двором. Комісія розпочала своє фактичне функціонування у 1806 р., проте її діяльність не внесла кардинальних змін у систему управління міськими фінансами, оскільки дефіцит бюджету продовжував збільшуватися. Це було передовсім пов'язане зі зростанням видатків на потреби міста. Зокрема, у грудні 1805 р. розпорядженням київського цивільного губернатора П. Панкратьєва Київському магістрату необхідно було додатково віднайти 3 тисячі карбованців для утримання благодійницьких заходів¹. До того ж потрібні були серйозні капіталовкладення для поліпшення інфраструктури міста. У зв'язку із цим Київський магістрат неодноразово звертався за допомогою до державної казни. Проте ці прохання часто не задовольнялися. Так, у травні 1806 р. було отримано відмову в наданні 150 тис. крб на будівництво Кам'яного гостинного двору на Подолі та очищення і облаштування шлюзів на Помийному каналі².

Тому й вишукувалися додаткові можливості поповнення міського бюджету за рахунок нових податків і зборів. У лютому 1805 р., згідно з розпорядженням цивільного губернатора, Київському магістратові дозволялося здійснювати «побережний» збір за причалювання плавзасобів до берегів Дніпра від Оболоні до Либіді з метою акумулювання коштів для укріплення зсувів і обвалів берегової лінії³. Проте такі заходи кардинально не поліпшували ситуації.

Не змінилася вона і з введенням так званого «обивательського» податку. 1820 р., згідно з рішенням Державної Ради, було відкрито нове джерело міських доходів, тобто право отримувати від міських жителів платежі до 100 крб за внесення їх до «обивательської книги», яка поділялась на шість частин:

- до першої частини вносилися міські обивателі загалом (дворяни, різночинці та інші верстви);
- до другої — купці трьох гільдій;
- до третьої — цехові майстри;
- до четвертої — іноземці та гості з інших міст Російської імперії;
- до п'ятої — імениті громадяни;
- до шостої — посадські люди.

¹ Там само. — Ф. 1. — Оп. 2а. — Спр. 33. — Арк. 208.

² Там само. — Ф. 1. — Оп. 2а. — Спр. 34. — Арк. 80.

³ Там само. — Спр. 33. — Арк. 38.

Тут варто зазначити, що кожен з них сплачував свій «обивательський» податок. Від платежів не звільнялися навіть представники дворянства, щоправда, згідно зі статтями 6 та 13, вони були звільнені від інших повинностей, а «обивательський» податок для них визначався цінністю належного даним особам майна.

Важливими у цьому контексті виступали заходи, пов'язані з ліквідацією недоїмки до місцевого бюджету. А вони, судячи з архівних матеріалів складали чималі суми. Так, станом на 8 квітня 1812 р. загальна недоїмка по місту становила 29 882 крб 50 ½ коп.¹ У 1820 р. недоїмки лише по цеху торговців дріб'язком складали 604 крб². За другу половину 1819 р. недоїмка від єврейського товариства по подушному та рекрутському податках складала 714 крб ¼ коп.³ Не відрізнялись особливою податковою дисциплінованістю й інші представники ремісничих верств, зокрема у 1818 р. з 68 членів бондарського цеху справно податки платили 60 осіб⁴.

З метою силового отримання коштів від хронічних неплатників податків долучались військові, які дислокувались у Києві. Так, у листопаді 1819 р. до командування гарнізонного батальйону звернувся Київський магістрат з проханням надання десяти солдатів «для принудительного взыскания с мещан налогов и недоимок». За участь у такого роду заходах солдати отримували щоденно харчі та 25 копійок⁵. Особливо злісних неплатників могли за рішенням цеху віддавати до «робітного дому», де вони повинні були відробити свої борги. Так, відомо, що у 1821 р. управою цеху чоботарів на виправні роботи був направлений один із його членів за шестирічні борги у розмірі 60 крб 50 коп., «о уплате коих общество того цеха никакой благонадежности в нем... не предвидит»⁶.

Для упорядкування дії системи стягнення коштів з неплатників податків 10 лютого 1820 р. цивільний губернатор видав відповідне

¹ ДАМК. — Ф. 1. — Оп. 2. — Спр. 171. — Арк. 46.

² Там само. — Спр. 822. — Арк. 9.

³ Там само. — Спр. 820. — Арк. 3–3 зв.

⁴ Там само. — Спр. 727. — Арк. 5.

⁵ Там само. — Спр. 732. — Арк. 3–3 зв.

⁶ Там само. — Спр. 897. — Арк. 2–2 зв.

розпорядження, яке базувалось на указі Сенату. Зокрема, в ньому передбачалось, що:

— недоїмка в процентному зборі з купецьких капіталів повинна вилучатись із членів магістрату, які були винуваті в її накопиченні, і контроль за стягненням цієї недоїмки покладався безпосередньо на керівництво місцевою поліцією;

— недоїмку з оброчних статей необхідно було отримувати із застав, які забезпечували власне платіж, з відібранням цих статей з невинуватих платників для передачі їх іншим особам;

— недоїмки з мита «купчих крепостей» взагалі не мали права на існування, оскільки неможливо було здійснювати кріпосні акти без попередньої сплати мита;

— рекрутські виплати повинні були надходити до того строку, що визначався відповідними правилами без жодного послаблення; тому вказувалося, що будь-які «недоїмки у цьому зборі не можуть бути допущеними»¹.

Принагідно зазначимо, що у цей час загальні надходження через Комісію у 1822 р. становили 108 612 крб 75 коп., у 1823 р. — 136 866 крб 99 $\frac{1}{2}$ коп., у 1824 р. — 151 814 крб 01 $\frac{3}{4}$ коп.² У 1826 р. бюджет міста був збалансованим, тобто видатки дорівнювали доходам, які становили 144 512 крб 94 $\frac{3}{4}$ коп. До основних статей доходів належали платежі з торгівлі алкоголем — 99 929 крб 94 $\frac{3}{4}$ коп., оренда міських торговельних точок — 5302 крб 06 $\frac{1}{2}$ коп. та трактирів — 1711 крб. Найважливішими статтями видатків були: утримання комунікацій (вулиць та доріг) — 73 971 крб 96 $\frac{1}{2}$ коп. та мосту через Дніпро — 13 271 крб 58 коп.³

З метою посилення контролю за діяльністю Комісії та рухом фінансових ресурсів у Києві в 1822 р. (згодом це рішення знайшло своє підтвердження і в 1828 р.) до її складу ввели керівника губернії, предводителя місцевого дворянства, поліцмейстера, міського голову та депутатів усіх верств, які володіли нерухомістю в місті. До того ж міністр внутрішніх справ Російської імперії робив розкладку використання міських коштів, оскільки до нього надходили численні скарги про фінансові зловживання місцевої київської влади. Також він вимагав, щоб у вересні поточного року робився

¹ Там само. — Ф. 1. — Оп. 2. — Спр. 823. — Арк. 4–6.

² Там само. — Спр. 981. — Арк. 7 зв., 17, 30 зв.

³ ЦДІАК. — Ф. 533. — Оп. 2. — Спр. 203. — Арк. 162–164.

прогноз доходів та витрат міста на майбутній рік і представлявся керівникові губернії, на казенні палати покладалася функція контролю виконання міського кошторису¹.

Разом з ускладненням і розширенням функцій Комісії змінювались її виконавча структура та штат, що у свою чергу вимагало додаткових фінансів для функціонування системи контролю. Так, загальні витрати на утримання штату Київської комісії з управління доходами та видатками становили на рік 6590 крб, причому міським бюджетом на її утримання передбачалось лише 3000 крб².

Що стосується власне Київської міської комісії, то вона займалась організаційними і фінансовими справами міського господарства до 1835 р. і була ліквідована у зв'язку з початком діяльності оновленої Київської міської думи, до якої перейшли функції комісії. Імператорським указом від 12 вересня 1834 р. київський вїйт Г.І. Киселевський, який напередодні був нагороджений орденом св. Анни 3-го ступеня, усувався з посади голови комісії для управління міськими прибутками та видатками. Формальним же приводом для скасування Магдебурзького права у Києві послужили масштабні розтрати керівництва містом у розмірі 1 400 000 крб асигнаціями. Тому 23 грудня 1834 р. цар Микола I видав указ про «преобразование» управління в Києві, поширивши на нього дію міського положення 1785 р.³ Заради історичної справедливості зазначимо, що сам Г.І. Киселевський до цього не мав жодного стосунку, оскільки судова тяганина з приводу фінансових махінацій почалась ще за його попередника⁴. Проте втрата Магдебурзького права Києвом обмежувала місто в самостійності прийняття рішень фактично у всіх сферах, зокрема й фінансовій.

Основними статтями доходів з вересня 1831 р. для Києва були визначені: акцизи із запису громадян в міську обивательську книгу; платежі з міських місць, що відводились для торгівлі молоком та іншими продуктами; податки з «ренсковых погребов» та кондитерських крамниць; збори з місць на березі Дніпра,

¹ Каманин И. Последние годы самоуправления Киева по Магдебургскому праву / И. Каманин. — К. : Тип. Корчак-Новицкого, 1888. — С. 87–88.

² ЦДІАК. — Ф. 442. — Оп. 66. — Спр. 344. — Арк. 5–5 зв.

³ Там само. — Оп. 1. — Спр. 474. — Арк. 61–62.

⁴ Від вїйта — до мера / О. Друг, В. Ковалинський, О. Мельник. — К. : ДОН-97, 2005. — С. 6–8, 23.

що відводилися під складування матеріалів та товарів; платежі з міських вагів та мір, а також їх клеймування; збори з іногородніх купців та селян, що постійно торгують в Києві; податки з фабрикантів, які не зареєстровані у київському купецтві; збори з маркітантів, хлібників, калашників, квасників, «сбительщикова»; плата, що бралась з майстрових людей, які тимчасово приписувались до цехів; інші спеціальні податки; мито з векселів та позичкових листів; мито з укладених контрактів та угод; мито з аукціонних продажів; плата з власників коней; штрафи за невчасну сплату міських податків, пені та інших зборів; податки від «выморочных имений, и сверх того усилены доходы с хуторов, садов, мельниц и кирпичных заводов, частными людьми на городской земле устроенных»¹.

Кожна із цих статей давала різні доходи до місцевої казни, та у будь-якому разі вони могли використовуватись для задоволення нагальних потреб міста та його мешканців. Зокрема, за період 1832–1836 рр. від платежів з міських вагів та мір і їх клеймування до магістрату надійшло 1408 крб 05 коп., а саме: у 1832 р. — 607 крб 00 коп., у 1833 р. — 239 крб 30 коп., у 1835 р. — 201 крб 25 коп., у 1836 р. — 270 крб 50 коп.²

Значне місце у фінансовій системі міста наприкінці XVIII — у першій половині XIX ст. відігравали контрактів ярмарки. Вперше такий ярмарок відбувся 15 січня 1798 р. Фактично ці ярмарки виконували функції бірж, де укладались угоди між торгуючими сторонами, а певний відсоток від такої угоди сплачувався до казни. Розквіт київських контрактів ярмарків припадає на період 1830–1840-х років. Чималі суми до розпорядження міської влади надходили також під час цих ярмарків й від оренди торговельних приміщень. Наприклад, у грудні 1834 — січні 1835 рр. було отримано 19 635 крб³.

Виходячи зі статистичних даних, у 30–40-ві роки XIX ст. торгівля у Києві відігравала значну роль у накопиченні фінансових ресурсів. Лише у період 1835–1844 рр. з київських пристаней по Дніпру відпускалось зернової продукції в середньому на більш як 680 тис. крб сріблом щорічно. До цього варто додати, що, наприклад, у 1847 р. по суходолу було відправлено хлібної продукції на суму

¹ ЦДІАК. — Ф. 442. — Оп. 66. — Спр. 344. — Арк. 3.

² ДАМК. — Ф. 17. — Оп. 4. — Спр. 3а. — Арк. 11–26 зв.

³ Там само. — Оп. 2. — Спр. 1г. — Арк. 66.

2 293 500 крб сріблом, а також вина — на 482 700 крб сріблом. Окрім цього, як зазначає у своїх дослідженнях І. Фундуклей, по Дніпру до Києва привозилось різного краму щороку в середньому на суму 350 000 крб сріблом та по суходолу з Криму і Бессарабії — на суму 377 000 крб сріблом¹. Таким чином, товарообіг на київських ринках у даний період був достатньо значним, що давало змогу формувати певні фінансові резерви.

Важливе значення у становленні та розвитку фінансової системи міста на початку XIX ст. відіграла грошова реформа, що здійснювалась по всій Російській імперії і була пов'язана з визначенням срібного стандарту російського карбованця. Вона запроваджувалась указом царя Олександра I в червні 1810 р. Передбачалось, що вага ста карбованців повинна становити «п'ять фунтів і золотників лігатурного срібла $83\frac{1}{3}$ проби». Всі інші срібні монети різних проб та ваги залишались у вільному обігу, але приводились у відповідність до нового срібного карбованця. У той же час металеві монети, які карбувались на території Російської імперії, мали три види: а) монета банківська або торговельна — срібний карбованець та полтина; б) монета срібна розмінна номіналом в 20, 10 і 5 копійок; в) монета мідна розмінна номіналом 2, 1 та $\frac{1}{2}$ копійки. Необхідно зазначити, що в результаті здійснення цієї реформи держава брала під свій контроль випуск та обіг грошей. Зокрема, заборонявся відлив мідної монети приватним особам. Також припинявся обіг на території імперії будь-якої іноземної грошової одиниці. Всі розрахунки здійснювались винятково у карбованцях².

Золотий карбованець, який також запускався в обіг, «прив'язувався» до срібного. У 1831 р. срібний карбованець прирівнювався до 3 крб 73 коп. асигнаціями³. Щоправда, курс його був динамічним і визначався на наступний рік указом російського імператора. Так, у 1832 р. було визначено, що срібний карбованець дорівнював 3 крб 69 коп. асигнаціями⁴. Указом російського імператора від 30 листопада 1835 р. на 1836 р. визначалося «залишити нинішній курс російської золотої і срібної монети як для приймання

¹ Фундуклей И. Статистическое описание Киевской губернии / И. Фундуклей. — Ч. 3. — СПб., 1852. — С. 519–520.

² ЦДІАК. — Ф. 533. — Оп. 1. — Спр. 1123. — Арк. 33–35.

³ Там само. — Спр. 1231. — Арк. 36.

⁴ Там само. — Оп. 2. — Спр. 1069. — Арк. 22.

податків та інших визначених зборів, так і для витрат, а саме: золотому карбованцю в 3 крб 65 коп., а срібному в 3 крб 60 коп. державними асигнаціями»¹. 1839 р. курс золотого карбованця залишався незмінним, а срібний дещо «полегшав» і становив 3 крб 50 коп. асигнаціями або мідною монетою².

Такий аналіз відповідності тогочасної грошової одиниці дає можливість більш-менш повно в наш час зрозуміти не лише фінансовий стан Києва, зокрема його бюджет, але й зорієнтуватися в цінах на тогочасному ринку міста. Адже ціна виступає одним із аспектів фінансових відносин, оскільки вона є вираженням вартості товару. Звичайно, що суть ціни як економічної категорії не викликає особливих запитань і означає кількість грошей за яку продавець готовий продати, а покупець готовий придбати одиницю товару. Тобто ціна як економічне явище є результатом взаємодії попиту та пропозиції на певний товар, що зумовлено певними об'єктивними і суб'єктивними чинниками. Тому в сукупності ціни становлять не лише індивідуальну, а й соціальну категорії та явища. Ціни стають регулятором як окремих акцій купівлі-продажу на ринку, так і економічних процесів у цілому. Тому сьогодні безперечно цікавим елементом характеристики фінансів Києва першої чверті XIX ст. є подані у *табл. 1* споживчі ціни на продукти харчування³.

При цьому варто зазначити, що ціни протягом року залишались більш-менш стабільними. Коливання якщо і відбувались, то незначні, в залежності від сезону та обсягу продажів, в межах 1–3 коп.

У 30-х роках XIX ст. у місті починає формуватися мережа банків. Так, 24 травня 1839 р. імператорським указом у Києві відкривається контора Державного комерційного банку. У штат управління цього закладу повинні були входити управляючий банком, два директори від уряду, три від дворянства Київської, Волинської та Подільської губерній, а також директори від купецтва. Директори від дворянства обирались представниками цього стану від кожної губернії на відповідних зборах, а директори від купецтва — із числа тих, хто мав постійну осілість у Києві і належав до 1-ї чи 2-ї гільдії. Весь керівний штат банку затверджувався Київським військовим, Подільським і Волинським генерал-губернатором.

¹ Там само. — Ф. 486. — Оп. 1. — Спр. 6814. — Арк. 23.

² Там само. — Ф. 442. — Оп. 770. — Спр. 18. — Арк. 42–42 зв.

³ ДАМК. — Ф. 1. — Оп. 2. — Спр. 1035. — Арк. 1–5.

Таблиця 1

Ціни на окремі продукти харчування в Києві в січні 1823 р.

Вид продукту	Карбованці	Копійки
Хліб житній решітчастий, <i>фунт</i>	-	2
Хліб житній ситний, <i>фунт</i>	-	2 ½
Булка з крупчастого борошна, <i>фунт</i>	-	11
Булка з пшеничного борошна, <i>фунт</i>	-	6
Бублики або кренделі:		
- сухі тонкі на маслі, <i>фунт</i>	-	11
- товсті без масла, <i>фунт</i>	-	6
М'ясо яловиче:		
- всіх кращих частин, <i>фунт</i>	-	11
- посередніх, <i>фунт</i>	-	8
- гірших, <i>фунт</i>	-	-
Баранина, <i>фунт</i>	-	9
Телятина, <i>фунт</i>	-	30
Свинина:		
- окороків та лопаток необрізаних, <i>фунт</i>	-	10
- того ж, але обрізаних, <i>фунт</i>	-	8
Сало свиняче:		
- найкраще, <i>фунт</i>	-	30
- посереднє, <i>фунт</i>	-	25
Масло коров'яче:		
- найкраще, <i>фунт</i>	-	50
- посереднє, <i>фунт</i>	-	40
Сало яловиче:		
- найкраще, <i>пуд</i>	6	-
- посереднє, <i>пуд</i>	5	50

Київська контора, згідно з відповідним імператорським указом, могла проводити наступні дії:

- 1) прийом вкладів для трансфертів і для обігу з процентів;

2) надання позичок: а) за свідоцтвом Цивільних палат, під заставу заселених поміщицьких маєтків Київської, Волинської та Подільської губерній на строк від одного до трьох років; б) під заставу сільськогосподарської продукції поміщикам тих же губерній на строки — три, шість і дев'ять місяців. Під заставу приймалися — хліб, льон, пенька, овеча шерсть, що знаходились у сховищах або магазинах;

3) прийняття на комісію застав маєтків у Кредитному банку та Опікунських радах з видачею авансу до $\frac{3}{4}$ вартості заставного майна;

4) прийняття платежів для доставки в Кредитні установи по заставним маєткам. За трансферти контора отримувала 0,25 %, за комісії — 0,5 %, за позичку під заставу сільськогосподарської продукції — 0,5 % на місяць¹.

У середині ХІХ ст. вклади в Київській конторі Державного комерційного банку досягли майже 10 млн крб, що становило 5,6 % всіх вкладів цього банку². Станом на 9 липня 1852 р. в касі банку знаходилось готівкою 17 717 золотих півімперіалів вартістю 91 242 крб 55 коп., сріблом — 555 034 крб 04 коп., державних кредитних білетів — на суму 209 469 крб сріблом. Також знаходилось врахованих 278 векселів, за якими строки платежів ще не наступили на загальну суму 352 106 крб 41 коп.³ 1860 р. у Києві було відкрито відділення Державного банку.

Подальшого розвитку набувають щорічні ярмарки, яких наприкінці 40-х років ХІХ ст. збиралось шість. Найбільшим серед них залишався Контрактовий, що проходив з 15 січня до 1 лютого. Для укладення різноманітних угод до Києва щорічно прибувало від 10 до 15 тис. осіб, незважаючи на те, що лише завдаток за одне місце на ярмарку за рік вперед становив 25 крб сріблом⁴. Вартість товарів, що привозились на цей ярмарок, сягала 2,6 млн крб. У 1850-ті роки Контрактовий ярмарок став головним місцем укладення угод на цукровому ринку. Сюди прибували представники фірм з Російської імперії, Австро-Угорщини, Німеччини, Франції та інших країн. Німецький мандрівник Гун порівнював Київський

¹ ЦДІАК. — Ф. 442. — Оп. 72. — Спр. 444. — Арк. 2.

² Там само. — Оп. 800. — Спр. 322. — Арк. 7.

³ Там само. — Оп. 84. — Спр. 289. — Арк. 2.

⁴ ДАМК. — Ф. 17. — Оп. 4. — Спр. 92. — Арк. 14.

контрактовий ярмарок за обсягами й рівнем організації зі славнозвісним Лейпцизьким. У 1860 р. привезена на Контрактовий ярмарок сума готівкових грошей виявилась рекордною і становила близько 4 млн крб сріблом, з яких понад 1 млн крб було пущено в обіг.

Красномовним підтвердженням того, що обіг грошової маси у Києві в середині ХІХ ст. мав активний характер, є те, що у 1860 р. в місті налічувалося 1057 крамниць, 24 шинки, 21 ковбасня, 29 винних льохів, сім кондитерських, один ресторан, три гостинних двори. Також постійно функціонували сім базарів: Печерський, Хрещатицький, Галицький, Житній, Лук'янівський, Львівський та Либідський¹.

Поступальний економічний розвиток зумовлював стабільні надходження до міської казни. Як видно з *табл. 2*, на початок 50-х років ХІХ ст. доходна бюджетна частина перевищувала витратну, що в принципі дозволяло міській владі мати певний резерв коштів для оперативного вирішення нагальних питань².

Таблиця 2

Відомості про доходи та витрати в Києві у 1853 р.

Залишок від попередніх років		Дохід на 15 грудня 1853 р.		Витрати на 15 грудня 1853 р.		Залишок	
крб	коп.	крб	коп.	крб	коп.	крб	коп.
11276	46 ¼	117066	32 ¾	114417	72 ¾	13925	6 ¼

Стабільні доходи в міську казну отримувались, як і раніше, від продажу місць під торгівлю, «кофейные и конфетные дома», шинки, готелі. Плата за це була диференційованою і залежала від багатьох факторів. Так, купець Крамаренко у 1850 р. отримував право на утримання шинку № 3 протягом чотирьох років із щорічною сплатою у міську казну 72 крб 25 коп. сріблом. Купець Широков за утримання шинку № 11 виплачував щорічно 75 крб сріблом, а купець Петровський вносив кожного року до міської казни

¹ История Киева. — Т. 2. — К. : Наук. думка, 1983. — С. 124.

² ДАМК. — Ф. 17. — Оп. 4. — Спр. 143. — Арк. 9.

за утримання шинку № 9 60 крб 50 коп. сріблом, а шинку № 13 — 61 крб 62 коп. сріблом¹.

Чималі внески до міської казни робили й цехові об'єднання. Тут достатньо сказати, що у 1837 р. сплата податків від бондарного цеху становила 5208 крб 92 коп. і розкладкових платежів — 822 крб 84 коп.; від м'ясного цеху: податків — 3581 крб 73 коп., розкладкових — 638 крб 27 коп.; від цеху торгівців дріб'язком: податки — 6725 крб 63 коп., розкладкових — 1146 крб 32 коп.; від ковальського цеху: податків — 6237 крб 00 коп., розкладкових — 868 крб 48 коп.; від рибальського цеху: податків — 4060 крб 91 коп., розкладкових — 816 крб 33 коп.; від чоботарського цеху: податків — 12 598 крб 51 коп., розкладкових — 1027 крб 99 коп.²

Однією із стабільних статей надходжень до міської казни у 1850-ті роки служив акциз з перевізників, які знаходились у різних частинах міста і застосовували у своїй діяльності для надання послуг криті ресорні екіпажі, або тих, які щоденно знаходились біля єврейських постійних дворів і отримували від надання послуг по перевезенню певний дохід. Акциз сплачували й ті громадяни Києва, які мали добротні екіпажі та коней і використовували їх нерегулярно для надання відповідних послуг³.

Щодо бюджетних витрат для здійснення робіт з благоустрою і поліпшення матеріальної бази міського господарства, то частина їх використовувалась за призначенням безпосередньо через гласних міської Думи. Наприклад, у 1848 р. через гласного Г. Борщевського було відпущено для придбання машини для потреб пожежної команди 180 крб. Через гласного Порошкова для потреб благоустрою палацового саду відпускалась сума у 800 крб. Загальні ж витрати у 1848 р., що були відпущені таким чином, становили 26 336 крб 77 $\frac{3}{4}$ коп., а у 1850 р. — 30 405 крб 40 $\frac{1}{2}$ коп.⁴

У 50-ті роки ХІХ ст. в Києві відбулися серйозні якісні зміни, що привели до концентрації промислового, торговельного та банківського капіталів. Це сприяло активізації підприємницької діяльності практично у всіх сферах життя міста. Київ, як зрештою і вся Російська імперія, очікував нового, більш динамічного, етапу свого розвитку.

¹ ДАМК. — Ф. 17. — Оп.4. — Спр. 61. — Арк. 99–99 зв.

² Там само. — Спр. 13. — Арк. 11–65.

³ Там само. — Спр. 158. — Арк. 3.

⁴ Там само. — Спр. 83. — Арк. 10–13 (зв), 19–24.

Студинский В.

ФИНАНСЫ КИЕВА В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX в.

Автором освещены вопросы формирования и функционирования финансовой системы города Киева в первой половине XIX в. В частности, рассмотрены доходная и расходная части городского бюджета, исследована торговая и банковская деятельность, осуществлен анализ цен на продовольственные товары.

Ключевые слова: финансы, бюджет, Комиссия по управлению доходами и расходами, ярмарки, цены.

Studinsky V.

FINANCE IN THE FIRST HALF OF THE 19th CENTURY

The autor highlights the issues of formation and functioning of the financial system of the city of Kyiv in the first half of the XIX century. In particular, he examines the revenue and expenditure of the city budget, investigates trade and banking activities, analyzes food prices.

Key words: finance, budget, Commission on revenue and expenditure management, fairs, prices.

УДК 821.161.2.01:947.7 «15/17»

Щербак Віталій,

професор кафедри історії України Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор історичних наук, професор

ШЕВЧЕНКОВА ВІЗІЯ КОЗАЦЬКОЇ УКРАЇНИ

У статті висвітлено образ козацької України у поетичній спадщині Тараса Шевченка. Проаналізовано історичні джерела, які він використовував, та реалії сучасної поету епохи. Увага акцентується на творах, що відображали найбільш яскраві події та явища козацької доби.

Ключові слова: народна творчість, Тарас Шевченко, Україна, Гетьманщина, козаки, запорожці.